

Una revisió dels conceptes de responsabilitat i autoritat en l'educació a la llum de Hannah Arendt¹

Julietta Piastro

“Els adults van rebutjar l'autoritat i això només pot significar una cosa: que es neguen a assumir la responsabilitat del món al qual han portat els seus fills”.
Hannah Arendt

Aquest text aborda les dificultats que té per al subjecte contemporani assumir responsabilitats socials. Presenta una revisió dels conceptes de responsabilitat i autoritat dels educadors, a la llum del pensament de Hannah Arendt. I planteja la relació de l'educador amb el coneixement i amb els subjectes de l'educació. Finalment, reflexiona sobre la responsabilitat d'educar per comprendre i viure la diversitat del nostre món contemporani.

La responsabilitat enfront de la singularitat

Assumir la nostra responsabilitat en el món implica necessàriament reconèixer l'originalitat del nostre temps i la singularitat del moment històric que ens ha tocat de viure. No obstant, fer-se càrrec del resultat d'ela suma d'accions col·lectives en les quals no es veu reflectida la nostra intencionalitat i en les quals un acaba per reconèixer-s'hi, esde-

¹ Per una significativa casualitat sincrònica, he acabat d'escriure aquest article el dia 14 d'octubre del 2006, data en què celebrem el 100 aniversari del naixement de Hannah Arendt.

vé complicat. Els anomenats efectes perversos de l'acció junt amb algunes de les conquestes de les societats desenvolupades, han convertit el nostre món social, en alguna cosa que sembla tenir vida pròpia de manera independent de les accions dels subjectes que la conformen.

La tendència a negar allò propi i singular de la nostra època, allò original i allò nou que hi pot haver en aquest nou mil·lenni, és una clara mostra del temor que ens provoca saber-nos responsables d'alguna cosa. Si la nostra època, a més d'estar feta d'accions col·lectives, mundials i globalitzants, en les quals difícilment un s'hi reconeix, està plena de repeticions històriques, de constants i de fets que sempre han succeït, la possibilitat de fer-nos càrrec d'alguna cosa esdevé encara més remota.

El fet de descobrir allò singular del moment històric que ens ha tocat de viure, sembla que ens proporcioni un aparent alleujament al cos. No hi ha res de nou sota del sol, significa que no hi ha res de nou per pensar o comprendre. En definitiva, no hi ha res de nou de què fer-se càrrec. Si el que ens passa avui sempre ha succeït, resulta ingenu i fins i tot sobrer assumir alguna responsabilitat com a subjectes de la nostra història. Si el que em passa a mi, li passa a tothom, no cal preocupar-se, "és normal", cal assumir-ho sense més ni més. Mostrar la unitat, la singularitat de la nostra època ens suposa un repte evident. Implica generar respostes, és a dir, significats i sentits enfront d'allò nou i imprevist. No hi ha una història darrera d'ella que amagar-nos.

La unitat incommensurable ens atemoreix perquè es presenta, com diu Steiner, *com una insondable profunditat de diferenciació, de no identitat, constantment amenaçada per l'eventualitat del caos*.² Perquè les persones acostumem a sentir-nos més segures sota l'aixopluc del desconegut, i l'eventualitat del caos suposa sempre el risc d'allò nou, d'allò diferent.

La responsabilitat i l'autoritat dels educadors

Una de les grans preocupacions de la societat contemporània és la *pèrdua d'autoritat*. El nostre punt de partida implica un canvi fonamental en l'enunciat inicial. El problema actual no és la *pèrdua d'autoritat* sinó la *manca d'autoritat*. El matís és important. No es tracta d'una nostàl-

² STEINER, G. (1998): Errata, Madrid, Siruela, p.17.

gia d'allò que fou, no desitgem retornar als vells models autoritaris basats en la por i la culpa. Més aviat apuntem una pràctica educativa que permeti a les noves generacions de desenvolupar-se com a subjectes lliures i responsables, capaços de fer-se càrrec del seu món i això requereix l'aclariment o el replantejament de les nocions de responsabilitat i autoritat.

Hannah Arendt, a *La crisi de l'educació*, concep l'autoritat com un fer valer l'experiència del que ha viscut més. Entenc que el plantejament d'Arendt no és una reivindicació de l'autoritarisme que es fonamenta en la por, sinó d'una autoritat que s'adquireix, que es conquesta, que s'atorga gràcies a l'admiració que genera la saviesa. Cal la força i la coacció justament quan no es té autoritat. "L'autoritat, -diu Arendt-, sempre demanda obediència i per això és corrent que es confongui amb una determinada forma de poder o violència. No obstant, exclou l'ús de mitjans externs de coacció: s'empra la força quan l'autoritat fracassa".³

Allò que avui ens cal és una autoritat entesa en el sentit en que emprem el terme quan diem que determinada persona és una autoritat en alguna matèria, o en determinat ofici. Un entès, algú que domina un saber i per això mateix ocupa un lloc jeràrquic superior al que no domina aquesta matèria. I quin és l'art que dominen els adults pel qual les noves generacions han de reconèixer-ne l'autoritat. Doncs justament l'art de fer-se càrrec del món, de reconèixer-se'n responsable, d'estimar-lo i de tenir-ne cura. I això no és purament teòrica. ¿Hi ha alguna possibilitat que un nen o un adolescent respecti i confereixi autoritat a un adult si no hi descobreix alguna cosa de respectable, atractiva o admirable que li serveixi com a referent identitari?

Plantegem-ho en el sentit invers. ¿Hi ha possibilitat d'educar, d'introduir les noves generacions en un món pel qual tan sols se sent indiferència i menyspreu.. Podem educar si no reconeixem allò de bo que hi ha al món, allò que hi ha per preservar, per tenir-ne cura? L'educació ha de ser conservadora, diu Hannah Arendt, perquè les noves generacions han d'aprendre a conservar allò bo i valuós que hi ha al se món. Però això no serà possible si els adults no els transmeten un respecte extraordinari envers el passat, o si, per contra, n'experimenten menyspreu.

³ ARENDT, H. Entre el pasado y el futuro, Barcelona, Península, 1996, p.102

El respecte envers el passat no és sinó la conservació de la cultura, tot allò que ha estat creat per l'ésser humà i que avui ens permet viure més bé. Per transmetre l'interès i la curiositat per la cultura cal experimentar-lo. No hi ha decrets, no hi ha fórmula pedagògica, no hi ha didàctica que valgui. Hi ha, això sí, una experiència de vida que els nens capten sense dificultat, hi ha imatges educatives que queden gravades per a tota la vida.

La responsabilitat té com a premissa la llibertat. Jo trio i per tant me'n faig càrrec. Però l'exercici de la llibertat també s'aprèn. No es tracta d'abocar els nens al món sense ensenyar-los a viure-hi, sense donar-los elements per comprendre'l. No es tracta de deixar-los fer sense més ni més. En non d'una suposada llibertat, i del desenvolupament de l'autonomia, deixem que el món perilli en mans d'éssers que abandonats i desemparats de l'autoritat de l'adult, decideixen atacar-lo. Des d'aquesta perspectiva no és tan difícil de comprendre per què alguns nens i adolescents esdevenen vàndals i criminals, capaços de cometre atrocitats terribles.

Però sense que calgui anar als extrems, aquest és el mateix camí pel qual podem explicar per què a la major part dels joves universitaris els interessa tan poc allò que passa al seu món. No solament són indiferents a la política, sinó a la història, a l'economia i, en general, a la cultura. És evident que no naixem amb interès pel món. Per tant abandonar els nens a la seva sort per tal que ells decideixin allò que els interessa o no d'aquest món, és un engany de l'adult, és una forma de no assumir la pròpia responsabilitat enfront seu. Els nens simplement neixen i així com l'adult els proveeix de l'aliment necessari per tal que creixin sans i forts, així ha d'alimentar-ne l'esperit diàriament per tal que l'interès pel seu món es desenvolupi amb força i vigor. El nen l'esperit del qual és alimentat per l'adult, és capaç de concedir-li a aquest l'autoritat que requereix per aprendre allò que li cal.

La responsabilitat enfront de la complexitat del coneixement

El desplaçament de responsabilitat és un fenomen que es manifesta de manera específica en l'àmbit educatiu i particularment en la relació amb el coneixement. D'una banda, la negació de la historicitat del coneixement, és a dir, la falsa creença que hi ha coses que són necessàries per a tothom, bones i vàlides per a qualsevol època i cultura.

D'una altra, els principis pels quals s'ha generat l'adaptació dels subjectes de l'educació als continguts d'una àrea determinada del coneixement, sense tenir en compte ni tan sols la possibilitat d'adequar els continguts als subjectes.

En el fons d'aquest problema i de les seves respectives manifestacions, hi ha la idea que el coneixement té sentit en si mateix de manera independent del subjecte que coneix. I aquesta creença impedeix que l'educant trobi sentit i significat al coneixement formal, ja que aquest s'ha distanciat d'allò vertaderament humà, per passar a constituir-se en veritats estàtiques i tancades que no proporcionen una major comprensió d'allò humà.

L'era de la comunicació avança vertiginosament i difícilment podem tancar els ulls davant d'allò imminentment nou del nostre món. L'educació ha de respondre al moment històric i a la singularitat de la nostra època. Ha d'ajudar a formar subjectes capaços de preservar allò valuós que hi ha en ell i capaços, alhora, de criticar-lo, millorar-lo i transformar-lo.

Per això, és urgent la necessitat de fer-se càrrec dels reptes que suposa avui ser educador: el repte del món adult de reconèixer-se com a responsable de construir una autoritat que les noves generacions tinguin com a referent, on recolzar-se i on mirar-se per construir-se a si mateixos com a subjectes responsables.

Els *mass media* han permès la manifestació i l'explosió de la diferència. Cada dia tenim accés a múltiples versions i visions del món, i el fet de no estar preparat per gaudir del privilegi que significa viure en la diversitat pot significar un gran desconcert, ja que confonem llibertat amb indiferència.

L'era de la comunicació suposa educar en la diversitat i en la complexitat, d'altra manera ens exposem a instal·lar-nos en el relativisme absolut que és la lectura ràpida i fàcil que es desprèn de la complexitat.

L'educació que transmetem oscil·la entre el dogma i la indiferència, pròpies d'una educació dèbil. Pensem que mostrar a un nen la diversitat el pot desconcertar, de tal manera que allò que li lliurem són

respostes tancades que ben sovint no tenen sentit ni tan sols per a l'adult que les formula. Solem dir que els nens necessiten *les coses clares* i al darrera d'això hi amaguem la malaptesa per introduir les noves generacions en el pensament complex. Molt adults eduquen amb decrets perquè tampoc ells no han tingut l'oportunitat de construir idees pròpies sobre el món que els envolta. Per això la societat és plena de fenòmens dels quals ningú no respon ni se'n fa càrrec. Transmetem de generació en generació, allò de bo i de dolent, allò blanc i allò negre, allò vertader i allò fals i així aboquem les noves generacions a un món on no tenen res a dir, res a fer, res de que fer-se càrrec.

Però dèiem que l'educació oscil·la entre el dogma i la indiferència. De vegades consonem llibertat amb indiferència, diversitat amb escepticisme i és això el que ens mena al relativisme absolut. Davant de les múltiples formes de veure el món, la resposta és la permissivitat: tot s'hi val, tot procedeix, tot és tolerable. És a això al que anomenem educació dèbil. No es tracta ni d'absolutitzar ni de relativitzar fins al grau de no educar. Cal lliurar o mostrar a l'educant una determinada versió del món en la qual l'adult cregui i de la qual es faci càrrec.

Educar és ensenyar a viure d'una determinada manera, és transmetre una forma de vida per ò essent capaços d'assenyalar-ne la relativitat i la historicitat, originant així la tolerància. No és el mateix dir "això és l'únic", que dir "això és el millor per a mi". No és el mateix dir "això és en el que cal creure", que dir "això és en el que crec jo", aquestes són les meves veritats, això és el que dona sentit a la meua vida.

Una de les grans responsabilitats dels educadors avui és aprendre i ensenyar a viure en la diversitat. Donar-li al nen la possibilitat d'eixamplar el seu món mitjançant *moltes llengües*, moltes experiències històriques, és donar-li un sentit àmpliament humà. Com diu George Steiner, no hi ha un monopoli d'una única fórmula humana.

Educar implica mostra a l'educant la seva possibilitat de construir una narració pròpia del món i del seu ésser en el món. L'educació apareix així com un procés de creació de sentit a través del qual els individus construïm la pròpia identitat.

Ensenyar a viure en la diversitat és un dels reptes més ambiciosos de l'educació. En aquesta educació hi trobem, com a mínim, dues grans

possibilitats: d'una banda, la d'aprendre a conviure amb la diferència i, d'una altra, que la persona es recuperi com a subjecte responsable, capaç d'imprimir sentit a la seva vida i significat a la seva existència.

Per fer front a aquest repte resulta fonamental encarar-lo en tota la seva complexitat. Dins de la Institució educativa no podem continuar responnent a la diferència amb concessions paternalistes, hem de tocar fons i aconseguir abordar la diversitat cultural com un fenomen multidimensional que genera conflicte i per tant sentit. El punt de partida de l'educació i de l'ètica, diu Victòria Camps, és disconformitat, el desacord o, si ho preferim, la convicció que el que hi ha es pot millorar. En qualsevol cas, l'educació suposa conflicte, crisi i com diu Hannah Arendt, "la crisi esdevé un desastre només quan hi responem amb judicis preestablerts, és a dir, amb prejudicis. Aquesta actitud aguditza la crisi i, a més, ens impedeix d'experimentar la realitat i ens treu l'ocasió de reflexionar el que aquesta realitat ens ofereix".⁴

La crisi que genera l'educació multicultural requereix la revisió d'alguns plantejaments que orienten el treball educatiu a nivell institucional. Per tal que la integració no esdevingui assimilacionisme els professors han de concebre que la igualtat implica el dret a la diferència. "Dret a tenir una diferència, no dret a ser considerat un diferent. (...) De fet no hi ha idea més potent, més radical, que la idea d'igualtat. De poques coses estem més necessitats que de la seva reivindicació".⁵ Això comporta aclarir la connotació d'alguns dels valors que s'han assenyalat com a fonamentals per treballar a l'escola. Aquí ens referim només a un: la tolerància.

La tolerància, de manera independent de la connotació que li vulguem donar, fins i tot la tolerància positiva, és un valor dèbil que no sorgeix del reconeixement de la igualtat. Mostra una relació asimètrica que col·loca a uns en una posició de tolerar i a uns altres en el lloc dels tolerats. És un valor insuficient, que sovint també és confós amb la indiferència. Per això hem de traspasar les fronteres de la tolerància i arribar més enllà, on hi ha la responsabilitat.

⁴ ARENDT, H (1996) Entre el pasado y el futuro, ocho ejercicios sobre la reflexión política, Barcelona, Península, p.186.

⁵ Cruz, M: (1999) Hacerse cargo. Sobre responsabilidad e identidad personal, Barcelona, Paidós, p.21

A tall de conclusió podríem dir que hi ha algunes qüestions que l'educació actual no pot posposar.

El nivell d'exigència de la societat envers les noves generacions d'adults educadors ha de ser el més alt: per educar cal, a més de la major qualificació acadèmica, una gran aptitud per conèixer i comprendre l'ésser humà. Els educadors han de ser persones que coneixin el seu món i se'n facin càrrec. Tan sols així seran capaços de transmetre als nous, no el sentit de la supervivència sinó l'art de viure. És a dir, capaços de conèixer la història per recordar i resignificar el passat; capaços de construir possibilitats per a una vida millor, capaços d'alimentar la memòria que ens atorga identitat. Capaços de reconèixer la ciència i la creació estètica, la cultura en general, com les experiències més valuoses de la humanitat.

“L'educació és el punt en el que decidim si estimem prou el món com per assumir una responsabilitat envers seu i així salvar-lo de la ruïna que, si no és per la renovació, si no és per l'arribada dels nous i joves, seria inhabitable. També mitjançant l'educació decidim si estimem prou els nostres fills com per expulsar-los del nostre món i alliberar-los dels seus propis recursos, ni treure'ls de les mans l'oportunitat d'emprendre alguna cosa nova, alguna cosa que nosaltres no imaginem, prou com per preparar-los amb temps per a la tasca de renovar el món comú.”⁶

ABSTRACT

Este texto aborda las dificultades que tiene para el sujeto contemporáneo asumir responsabilidades sociales. Presenta una revisión de los conceptos de responsabilidad y autoridad de los educadores a la luz del pensamiento de Hannah Arendt, y plantea la relación del educador con el conocimiento y con los sujetos de la educación. Por último, reflexiona sobre la responsabilidad de educar para comprender y vivir la diversidad de nuestro mundo contemporáneo.

This text deals with the difficulties that contemporary subjects have to take on social responsibilities. It presents a review of the concepts of

responsibility and authority in educators, according to the thinking by Hannah Arendt. And it approaches the relationship of educators with knowledge and subjects of education. And, finally, it reflects on the responsibility of educating to understand and live diversity in our contemporary world.

Ce texte-ci aborde les difficultés du sujet contemporain au moment d'assumer les responsabilités sociales. On y présente une révision des concepts de responsabilité et d'autorité des éducateurs, à partir de la pensée de Hannah Arendt. Et on y montre la relation que l'éducateur a avec la connaissance et les sujets de l'éducation. Et finalement on y réfléchit à propos de la responsabilité d'élever pour comprendre et vivre la diversité de notre monde contemporain.